

UNITÁRIUS ELŐDEINKRŐL...

Brózer Péter (? –1695)

Brózer Péter egyike azoknak a XVII. században Kolozsvárt élő szász unitáriusoknak, akik – mint naplóját – Jakab Elek fedez fel és ismerteti a Keresztény Magvetőben „Brózer Péter élete és krónikája” címmel (1895.).

Az Erdélyben élő szászokról, tekintettel, hogy velük az Unitárius Élet 1999. január–februári számában, Linczegh János unitárius királybíróval kapcsolatban már foglalkoztunk, itt – az ismétlés elkerülése végett – nem szólnuk.

Ami Erdély és benne Kolozsvár korabeli történetét illeti, arról az alábbi ismerettel rendelkezünk:

A még független, de végnapjai felé közelgő erdélyi fejedelemség legjelentősebb városa az a Kolozsvár, amely Brózer Péter munkásságának is színhelye. Kolozsvár, a hozzávetőlegesen 8000 lelket számláló vásárváros magas szintű kézműparral rendelkezik, amely a XVII. század elején beálló politikai változásoknak köszönhetően a szellemi és anyagi föllendülés útjára lép. A sokat ígérő fejlődésnek II. Rákóczi György 1657-ben megindított lengyelországi hadjárata vet véget. A teljes kudarccal végződő hadjárattal kezdetét veszi egy olyan ötvenes évszázad, amely a török-tatár hadak betörésének eredményeként a fejedelemség értékeinek romba döntését és a lakosság számának csökkenését eredményezi.

Magát Kolozsvárt is olyan megpróbáltatások érik, amelyeket csak hosszú évtizedek során képes kihéverni. Gondolhatunk itt Brózer egyik naplójáról elődje, a szintén unitárius Linczegh János főljegyzéseiben megörökített szilisztriai basa és a tatár kán közös dúlására, amely békés polgárok ezreinek elhurcolásával és 38.000 tallér, aranyos kupák, posztófelék és értékes fegyverek kiszolgáltatásával ér véget. Ezt követi 1660 májusában a budai basa, Sejd Ahmed dúlása, aki Kolozsvártól nyugatra, Szászfenés és Gyalu között ütközik meg a maradék erdélyi hadakkal. A kivetett hadisarc, a több hétig Kolozsvár körül táborozó törökök élelemmel való ellátása stb. maga után vonja a város birtokainak elzálogosítását. A város anyagi kiszolgáltatottságát fokozza a fejedelmi szék megnyeréséért folytatódó belső küzdelem, amelyet a török pártfogolta Kemény János ellen föllépő Apafi Mihályt segítő, császári csapatok jelenléte idéz elő. Az új fejedelmet segítő német csapatok három évig tartó kolozsvári jelenléte csak a város hanyatlását segíti. Amikor 1660-ban Várad török kézre jut, megszűnik Kolozsvár végvár jellege, azaz önkormányzata és bírósági hatásköre, s anyagiak hiányában saját védelmét sem tudja ellátni. A város hanyatlásához hozzájárul a nyári viharokkal fellépő többszöri tűzvész, mint pl. 1632, 1658, 1697-ben, és azok a járványok, elsősorban a pestis, amely ellen az akkori fejlett orvostudomány még nem tud eredményesen védekezni. 1683-tól, Bécs sikertelen ostroma óta, a törököt visszaszorító hadműveletek során, 1687-ben Kolozsvárt ismét német katonaság szállja meg, amely eltartásának terhe, hatóságainak sorozatos visszaélése lényegesen hozzájárul Ko-

lozsvár hanyatlásához. Méltán örökíti meg rövid tömörséggel Brózer naplója ezt az időszakot ekképpen: „Rajtunk laknak, s nyomorgatnak”.

Ami a kolozsvári központú Unitárius Egyház korabeli életét illeti, magán viseli annak a „dési egyezés”-nek bélyegét, amely hiteli módosításokra készletl. Így többek között előírja Jézusnak isteni természetű történetű imádatát, az Atya, Fiú és Szentlélek nevében történő keresztelést és a vallási tartalmú könyveknek a fejedelmi cenzúra alá bocsátását.

Brózer idejében az Egyház élén egymást követően Beke Dániel, Járai János, Koncz Boldizsár, Szentiványi Márkos Dániel, Bedő Pál, Nagy Mihály és Almási Gergely Mihály állnak, s próbálják – több-kevesebb sikerrel – az egyházi életet a felszínre tartani. Az említett – hozzávetőleges – fél évszázadot felölelő időszak alatt következik be a Lengyelországból kiűzött unitáriusok Erdélyben történő letelepedése (1660), a képviselői alapon szervezett – első – Kissáronson tartott zsinat (1669), a Lipót-féle hitlevél életbeléptetése (1692), az ellenreformáció beindulása, a kolozsvári unitárius főiskola óvári épületének elvessztése (1693) és a Kmita Andrásné-féle nyomda felállítására.

A kolozsvári iskola élén a porosz származású, leideni egyetemen tanuló Baumgartner Bálint, a későbbi orvosi gyakorlatot folytató Rákosi Boldizsár, a Leidenben tanuló Szentiványi Márkos Dániel és Jövedécsai András állnak, kik a szintén külföldi tanulmányutakat folytató és időközben hazatérő tanárok segítségével végzik az ifjúságnak egyházi pályára való felkészítést.

A Brózerrel foglalkozó kevés irodalomból nem derül ki, hogy a kolozsvári szentpéteri vagy az ún. „nagyobb iskola”-nak volt-e a növendéke, főleg, hogy mely években. De naplóját és családi körülményeit véve figyelembe, valószínűleg a „nagyobb iskola” növendéke, hiszen többségükben az ebből kikerültek töltik be azokat a városi tisztségeket, amelyre a közbizalom emeli.

Brózer Péter az alapvető tudományok elsajátítása után, a családi hagyományokhoz híven, az aranyműves pályát választja. A szükséges inasévek, vándorlás és mestermunka elkészítése után, mint az aranyműves cég tagja sorakozik fel Kolozsvár polgárai közé. Céhbél működése ismeretlen. Ha azt nézzük, hogy apja, István, olyan remekmű alkotója, mint a kolozsvári egyházközség „Rákóczy-kelyhe”, és több, a város életében fontos hivatalra is megválasztott polgára, mindez arra enged következtetni, hogy fia is felülmúlja a cég általános képességű tagjait. Ezért választják be 1679-ben a város sorsát intéző 100 férfiak tanácsába, 1680-ban határbírónak, 1681-ben serbírónak, 1684-ben adószedőnek, 1685-ben fiscoali direktornak, 1687-ben az egyház jószágfelügyelőjének, 1690-ben hites ülnöknek, majd senatornak. Hogy hivatali tisztségeiben hogyan állja meg a helyét, azt mutatja mindig magasabb és felelősebb tisztségre való megválasztása, ami egyéni ér-

vényesülésén túl egyháza megbecsülését is jelenti. Hogy Brózer a város védelmében hogyan veszi ki a részét, az sem a róla szóló irodalomból, sem naplójából nem derül ki. Mindössze annyit tudunk, hogy 1682-ben ott van Apafai a füleki vár ostrománál, s annak bevételé után október 2-án érkezik haza.

Jakab Elek Brózer naplója alapján úgy tudja, hogy három leánygyermeket hagy hátra: Katát, Máriát és Borbálát, kik a három Gálffi-testvérhez: Mihályhoz, Györgyöz és Pálhoz mennek férjhez.

Brózer jó anyagi körülményeire hagyatékából lehet következtetni. A vagyon megosztásakor – írja Jakab Elek – mind a három testvére jut 100 arany, 800 ezüstpénz, 12 rendbeli ágynemű, sok értékes házi eszköz, jószág, gazdasági felszerelés stb., ami azt mutatja, hogy Brózer a középnagyságú polgárk sorába tartozik. Jakab Elek a pénzücskéjében lévő időben e hozományt oly nagyra értékeli, hogy megkísérli vele kapcsolatba hozni a Gálffi-család vagyoni felmérését is.

Brózer az irodalomban a naplóírás révén válik ismertté. Maga a „Napló” három kortárs, Auner Márton, Brózer Péter és Gálffi Mihály följegyzéseit tartalmazza 1663-tól 1720-ig. Ebből Brózer följegyzései az 1679–1694. évre vonatkoznak. A „Napló”-t a „Kolozsvári emlékirók 1603–1720” (1990) című munka jegyzetekkel ellátója, Pataki József szerint, Brózer halálával Gálffi Mihály örökli és folytatja, s később le származottja Gálffi Endre Székelyudvarhely följegyzőjének tulajdonaként marad fenn. Azonban az eredeti kézirat a világháború alatt megsemmisül, így ma már csak a későbbi kiadásokból ismert. Így Jakab Elektől, aki a Naplót a Keresztény Magvetőben (1895) adja közre. Ebből közli 1967-ben Bálint István János a „Kincses Kolozsvár” című munkában Brózer naplóját. A második kiadás Lukinich Imre nevéhez fűződik, aki 1903-ban az Erdélyi Múzeumban teszi közzé a Naplót. Ezt követi 1990-ben a „Kolozsvári emlékirók 1603–1720” című munka, amely magába foglalja Brózer naplóját is. E munka bevezető tanulmányának írja, Bálint József, a városi emlékiróadalomról szólva elmondja, hogy az emlékirat-irodalomhoz a humanizmus, illetve a reformáció nyit utat, amikor is divattá válik az érdekesnek ítélt események megörökítése, mégpedig előbb a világi főurak, később már az írástudó városi közművesek közremű-

ködésében is. Ha elfogadjuk, hogy a naplót – bárki is az írja – az eseményeket, mint szemtanú, vagy személyes résztvevő rögzíti, akkor is figyelembe vevendő, hogy a napló íróját az a szándék is vezeti, hogy tisztázza jelenlétét az események értékelésében, azaz följegyzésén keresztül nemcsak a kor eseményeit, hanem saját életét is megértetni akarja. Mivel az író célja az eseményekben saját szerepének tisztázása is, azért figyelmet érdemlő benne a történelmi hűség kérdése.

Az erdélyi magyar nemzetiségű naplóírók följegyzéseiben egybefolyik a saját, a családjuk, a városuk és az országrész története, s ez kitűnik ifj. Heltai Gáspár, Segesvári Bálint, Linczegh János, Szakál Ferenc és más unitárius naplórók följegyzéseiből is. Velük szemben Brózer csak keveset mondó családi följegyzésekre szorítkozik, de olykor időt szentel városa, sőt Erdély történéseinek megörökítésére is. Amit följegyez, kemény és tömör, olykor balladaszerű ismétlés. Önmagában nem túlmeretezhető érték, de hozzásegít úgy a szerző magánéletének, mint a körülötte zajló élet megismeréséhez.

Brózer Péter – amint arról Herepei János „A házsongárdi temető régi sírkövei” című munkájában tudósít (1988. 337. oldal) – életét 1695. augusztus 12-én fejezi be, és ugyanazon hó 25-én kerül sor temetésére a házsongárdi temetőben. Amint Herepei írja, a halálesetet megörökítők, az unitárius kollégiumi seniorok környe az is tudta adja, hogy temetésére a diákok a halottat dicsőítő versek írásával is kísérik a részüket, s ezért az özvegytől 3 Ft és 15 dr-t kapnak.

Herepei János másik jelentős munkája az „Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez” című III. kötete (1971. 232. oldal) fölemlíti, hogy Brózer halálakor temetési kartát (ma gyászjelentést) adnak ki, amelyből az is kiderül, hogy a temetés lebonyolítója a szabó-céh, amely az elhantolásért 2 Ft-ot számít fel.

Ennyit a XVI. században élő unitárius naplóíró életéről. A róla való megemlékezés szolgáljon ösztönzősül azoknak, akik szükségesnek tartják a jelen események megörökítését, már csak azért is, hogy az utókor jobban eligazodhasson a jelen történéseiben.

Kélemen Miklós